

Mellékletek:

Az Első Magyar Hadiárvaház létrejötte és indulása

A Tisztelt Értéktár Bizottság 2015. márciusában tárgyalta a „Gróf Vay Péter munkássága és szellemi öröksége” című javaslatot, melyet a vármegyei értéktár bizottság is elfogadott. Ebben az előterjesztésben mindössze egyetlen mondat foglalkozott az Első Magyar Hadiárvaház létrejöttével és működésével. Az egykori gyermekintézmény jelentősége azonban ennél lényegesen nagyobb súllyal bír városunk helytörténetében, így évek óta visszatérő igény az önálló javaslat összeállítása és megtárgyalása. A nyolc éve elfogadott értékre tekintettel jelen javaslat kizárólag a gyóni hadiárvaház létrejöttének konkrét eseményeit foglalja össze:

Gróf Vay Péter hosszú évek tanulmányai és missziós útjai után, 1904. szeptember 18-án tért haza szülőfalujába, a Pest-vármegyei Gyón községbe. A népes és rangos fogadóbizottságnak ünnepélyesen bejelentette, hogy a Vay-kastélyt a hozzátartozó telkekkel jótékony intézetté alakítja.

1906 májusában a Kert című szaklap a gyóni gyermekmenedékhely és kertészeti iskola létesítési terveiről tudósított, ekkor azonban már ismert volt a koreai árvaházzal kapcsolatos elképzelés is. A párhuzamos, nagy költségigényű finanszírozás nem volt lehetséges.

Ennek ellenére a Vay-kastély jótékonyági hasznosításának terve gyakori szóbeszéd volt Gyónon, mint azt a Dabas és Vidéke 1908. május 17-i számának rövidhír részlete tanúsítja: „Arra nézve, hogy óvoda, gyermekmenhely, árvaház vagy kolostor lesz-e, határozott megállapodása nincs a grófnak, s így a nép közt szállingózó hírek alap nélküliek.”

Az 1910. október 28-i ülésén tárgyalta a Minisztertanács gróf Vay Péter gyóni ingatlanának állami gyermekvédelmi célokra történt felajánlását. A helyszíni felméréseket Ybl Lajos műépítész végezte, de az ingatlan végül nem került állami tulajdonba (Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867-1944. 1910.10.28. (33. ülés) 91. napirend.).

Mindezek ismeretében döntő momentumként értékelhető, hogy Vay gróf a fővárosban több gyermekotthont működtető Jézus Isteni Szívéről nevezett Kármelita Nővérek rendjét a Magyar Katolikus Lexikon adata szerint már 1912-ben, első vidéki helyszíneként Gyónra invitálta.

1915. november 8-án tartotta közgyűlését Esztergomban a Keresztény Szeretet Országos Gyermekvédő Műve Egyesület, ahol a gyermektelep, egyesületi menhely témájában gróf Vay Péter ajánlatát is ismertették.

Ily előkészületek után a gyóni kastélyban száz gyermek ellátására szolgáló hadiárva-otthont létesített, mely 1916. január 1-én nyitotta meg kapuit. A jótékonyági intézményt indulásának évében tizennégy kármelita nővér nevelte a hadiárvákat és működtette a kastélyhoz tartozó gazdaságot.

Az indulásban sokat segített, hogy a hazai csecsemő- és gyermekvédelem lelkes elnöke, asszonya, Lónyay Elemér gróf felesége, Stefánia királyi hercegnő (1864–1945) teljes elkötelezettséggel a hadiárvaház ügye mellé állt. A hercegnő gyűjtést indított az átalakítás, felszerelés, berendezés költségeinek fedezésére. A gyűjtés eredményét összegző kiadvány 95 adakozó felajánlását rögzíti, összesen 162 856 korona értékben. Az adományokat a Magyar Leszámloló és Pénzváltóbank pozsonyi fiókjába kellett eljuttatni. Az íven számos jól ismert, történelmi jelentőségű családnév sorakozik egymásután abc-sorrendben: Andrássy, Apponyi, Esterházy, Festetich, Károlyi, Pallavicini, Pálffy, Rothschild, Szász-Coburg, Széchényi, Thyssen-Bornemisza, Thurn-Taxis, Windischgrätz, Zichy. A legkisebb és leggyakrabban adományozott összeg az egy ágy elhelyezését biztosító 1000 korona volt. Ennyivel támogatták a hadiárvaház ügyét a dabasi Halászok és a felsődabasi Nemes János gróf, de a karitatív tevékenységgel szívesen foglalkozó Mária Valéria főhercegnő (1868–1924) is. Stefánia hercegnő 5000, férje pedig további 3000 koronával segítette a hadiárvák elhelyezését. A 10 000 koronás legmagasabb összegű felajánlás négy adományozó anyagi áldozatvállalását dicséri.

Egyikük Dreher Jenő (1873–1949), a világhírű sördinasztia tagja, ő vezette akkoriban a család kőbányai gyárát. Másikuk Esterházy Miklós Móríc gróf (1855–1925) császári és királyi kamarás, akinek fia 1917-ben Tisza István és Wekerle Sándor között rövid ideig az ország miniszterelnöke volt. A harmadik nagy összeg a 10 adományozó pénzügyi intézet egyike, a mai jegybankhoz hasonló feladatot ellátó Osztrák–Magyar Bank nagyvonalú gesztusa. A negyedik bőkezű mecénás teljes nevének közzététele helyett az „A. P.” monogrammal jegyezte nagylelkűségét. A grófnék-grófok, bárónék-bárók, hercegnők és hercegek között egy európai uralkodót is találunk: I. Ferdinánd bolgár király (1861–1948) 2000 koronával támogatta a gyóni intézményt.

Gyón község szülötte, Bábel Balázs Kalocsa–Kecskemét érseke így összegezte az apácarend szerepét: *„Gyónon az első világháború idején föllállították az első hadiárvaházat, melynek működtetését az enyhített regula szerint élő karmelita apácákra bízta. Ők Németországból és Belgiumból érkeztek, s idővel elmagyarosodtak. A környezetükben sokakat katolikusá tettek, főként azokat, akik – így mondta a népnyelv – a zárdánál dolgoztak. Az árvaház szőlészetből, kiterjedt gazdaságból tartotta fenn magát. A falusi nép a karmelita apácák főnöknőjét nem Liebe Mutternak, hanem Liba Mutternak nevezte – de nem gúnyolódásból, hanem így állt a szájukra. A nővérek és az árvaház egészen 1950-ig működött.”*

Maga az adományozó gróf Vay Péter – már a kezdeti tapasztalatok birtokában – a következőképpen érvelt a hadiárvaház működtetésének fontossága mellett:

„A szerető szülő, a család mindenesetre a legtermészetesebb és legegészségesebb istápolók. Születésének helye, rokonainak köre minden gyermek fejlődésére nézve a legtöbb biztosítékot nyújtja. Fájdalommal kell azonban konstatálnunk ez otthonok számának apadását. A családok, a legalább arra hivatott családok, hogy árvákat körükbe fogadhassanak és sikerrel nevelhessenek fel, mind ritkábbak lesznek. Maguk az özvegyek mind nagyobb számmal keresik hazulról távol kenyerüket és üzletekben, gyárakban helyettesítik elesett férjüket. Gyermkeik így hajlék és kellő ápolás nélkül maradnak, ezek megmentésére föltétlenül árvaházakat kell létesíteni. Amennyire lehet, adjunk ez intézeteknek otthonias, családi jelleget és építsük azokat falun, távol a városok zajától. A városban felnőtt fiatalság a vidékre nézve eleve veszve van. A földművelést csak a természet ölében lehet elsajátítani és megszeretni. Így fejlődhetnek ki testileg a nehéz munkára és csak így foghat természetes gyökeret ott, ahol hivatva lenne működni.

Tartózkodjunk elsősorban a proletárok számát növelni. Gyermkek, kik a nagy városok izgalmas légkörében nőnek fel, nem szokják meg többé a puszták csendes nyugalma. A városi gyermeknek mások a hajlamai és más a testalkata is. A városi lakosság nem jön a falura, csak legföljebb pihenni, nyaralni. A falu fiatalságának ellenkezően, ismert vágya a nagy városokban keresni szerencsáját. Hogy a gyermekeket a vidéknek megőrizzük, azért fontos falusi otthonokat, szeretetházakat létesíteni. E célból létesült a gyóni hadiárvaház.”

1916. október 1-én tartották a gyóni hadiárva-otthon új épületének ünnepélyes alapkövetését. A meghívott előkelő közönséget, - akik adományaikkal támogatták az intézményt, - a fővárosból különvonat szállította Gyónra, ahol gróf Vay Péter fogadta és kalauzolta őket.

1917. szeptember 17-én hétfőn délután Augusztai királyi hercegnő - kíséretében többek között báró Szurmay Sándor honvédelmi miniszterrel és Teleki Pál gróffal, az országos hadigondozó elnökével - meglátogatta a gyóni hadiárvaházat és megtekintette az intézet mintaszőlőjét is, a szüretelő hadiárvákkal. A jeles vendégeket gróf Vay Péter fogadta és kalauzolta.

Az Ernst Múzeum 1918. április 15-én kezdődött aukcióján értékesített műtárgyai bevételét a hadiárvák ellátásának támogatására juttatta.

1921. május 12-én, Gyónon a helyi képviselőtestület határozatban kifogásolta, hogy gróf Vay Péter belterületi ingatlanokat ajándékozott a Jézus Szíve Néplányok Társasága részére, ugyanis: *„ezen terület a vasút utczában fekvő belső telek, tehát belterület és igen alkalmas lenne ház helyek céljára.”* (Gyón község képviselőtestületének 13/1921. (máj. 12.) számú határozata.).

A gyóni hadiárvaotthon a karmelita nővérek vezetésével a nehéz idők minden válságát túlélte. Az 1920-as évektől az otthon teljes neve: Karmelita Nővérek Mindszentekről Nevezett Szent József Otthona. Rövidebben Szent József Otthonnak vagy Vayanum-nak is hívták, a római katolikus leányok elemi oktatásának és internátusi nevelésének rendeltetésével, azaz a szőlőmunkás-képzés feladásával.

A gyermekotthon kápolnája 1930-ig, templomuk megépítéséig, a falu katolikus híveit is szolgálta. A második világháború végén, a főváros ostromának hónapjaiban a szovjet hadsereg hadikórházat működtetett a kastélyban. 1950-ben a szerzetesek szétszórátása után az ország első hadiárvaotthonát 100 keresztes nővér, majd a szegedi iskolanővérek szociális otthonává alakították, míg a tantermek néhány évig a helyi általános iskola oktatási feladatait segítették. Az otthon egyházi fenntartásban működött, majd 1980-ban a Pest Megyei Tanács vette át és fokozatosan világi szociális otthonná formálták. A Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálat 1992 januárjában visszakapta az otthont, melyben azóta ökumenikus jelleggel a Zárdakert Idősek Otthona működik.

Köztudomású, hogy gróf Vay Péter minden vagyonát karitatív célokra költötte. Az Első Magyar Hadiárvaotthon létrejötte és működése jól jelképezi a mecénás nagylelkűségét és távlatos gondolkodását. Az intézmény története megkerülhetetlen része múltunknak, egyben jelentős gyarapítója értéktárunk kulturális örökség kategóriájának is.

Bibliográfia

- Budapesti Hírlap: Vay Péter gróf hazatérése. 1904. szeptember 21. p. 8.
A Kert: A gyóni kertészeti iskola. 1906. május 1. p. 281.
Dabas és Vidéke: Épülő kastély. 1908. május 17. 4.
Esztergom: A Keresztény Szeretet Országos Gyermekvédő Műve” egyesület VII. közgyűlése – Dr. Rott prelátus jelentése. 1915. november 14. p. 3.
Magyarország: Az első hadiárva-otthon. 1916. január 2. p. 8.
Pesti Napló: Az első hadiárva-otthon. 1916. január 2. p. 10.
Budapesti Hírlap: Megnyílt az első hadiárva-otthon. 1916. január 4. p. 12.
Budapesti Hírlap: A grófi kastély új lakói. 1916. január 16. p. 15.
Budapesti Hírlap: A bolgár király adománya. 1916. január 29. p. 10.
A Keresztény Nő: A karmeliták gyóni szeretetháza. 1916/1. p. 21.
Budapesti Hírlap: A gyóni hadiárva szeretetház kibővítése. 1916. február 22. p. 10.
Pesti Hírlap: A gyóni szeretetház. 1916. február 22. p. 7.
Budapesti Hírlap: A hadiárvákért. 1916. március 10. p. 11.
A Gyóni Hadi Árva Szeretetház. Angermayer Károly, Pozsony, [1916]. Forrás: OSZK Kisnyomtatványtár, Kny.B 4.048. A kiadvány német nyelven is megjelent.
A Szív: Hogyan neveljük fel a hazáért elesett hősök árvaíait. 1916. március 25. p. 3.
Pesti Hírlap: Az első hadiárvaotthon alapkövetétele. 1916. szeptember 27. p. 11.
Budapesti Hírlap: A gyóni hadiárvaotthon kibővítése. 1916. szeptember 30. p. 9.
Budapesti Hírlap: A gyóni hadiárvaotthon ünnepe. 1916. október 2. pp.4-5.
Lily Fabinyi: Das Kriegswaifenheim in Gyón. Pester Lloyd, 1916. október 2. p. 5.
Pesti Napló: Az első hadiárvaotthon alapkövetétele. 1916. október 3. p. 10.
Az Ujság: A gyóni hadiárvaotthon ünnepélye. 1916. október 3. p. 9.
A Társaság: Hírek a társaságból – A gyóni hadiárvaotthon. 1916. október 8. p. 792.

Fabinyi Lily: A gyóni új hadiárvaház alapkövetétele (fényképfelvétel). Uj Idők 1916. október 15. p. 400.

Felicitas: A gyóni hadiárvaház. (Két fotóval.) Élet 1916. október 15. pp. 374-376.

Budapesti Hírlap: A gyóni hadi szeretetház. 1916. november 1. p. 18.

Vay Péter gróf: A nemzet árvái. Budapesti Hírlap 1917. május 11. 7.

Budapesti Hírlap: Az első hadiárvaház bokrétaünnep. 1917. május 11. p. 6.

Az Ujság: Az első hadiárvaház bokrétaünnep. 1917. május 12. p. 9.

Délmagyarország: Augusztai főhercegnő a gyóni hadiárvaházban. 1917. szeptember 18. p. 3

Az Est: Augusztai főhercegnő Gyónban. 1917. szeptember 19. p. 7.

Magyarország: Augusztai főhercegasszony a gyóni Vay-árvaházban. 1917. szeptember 19. p. 6.

Pesti Hírlap: Augusztai főhercegasszony látogatása egy hadiárvaházban. 1917. szeptember 19. p. 5.

Az Ujság: Augusztai királyi hercegnő a gyóni Vay-árvaházban. 1917. szeptember 19. p. 8.

Budapesti Hírlap: A hadiárvák szüretje. 1917. szeptember 22. p. 9.

8 Órai Ujság: A királyné adománya a gyóni hadiárvaháznak. 1918. március 30. p. 4.

Budapest: A királyné a gyóni hadiárvaháznak. 1918. március 30. p. 5.

Magyarország: A királyné adománya a gyóni hadiárvaháznak. 1918. március 30. p. 6.

Pesti Hírlap: A királyné adománya. 1918. március 30. p. 7.

Budapesti Hírlap: Vay gróf püspök a hadiárváknak. 1918. április 28. p. 6.

Az Ujság: Vay Péter gróf adománya. 1918. április 28. p. 8.

Czagányi László: A régió templomai és fontosabb kápolnáit. In: A régió kalendáriuma. Dabas, 1994. p. 65.

Diós István - Viczián János (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon 5. Homo-J Budapest, Szent István Társulat, Budapest, 2000. p. 784. (A Jézus Isteni Szívéről nevezett Kármelita Nővérek címszóban: gyóni gyermekotthon.)

Faludi Péter [Fendler Károly]: Egy elfeledett Kelet-kutató a század eleji Koreáról. Valóság 2000/10. pp. 66–70.

Bábel Balázs: Isten országútján. Szent István Társulat, Budapest, 2005. p. 38.

Czagányi László (szerk.): Ezer dabasi pillanat. Dabas, Pressman Nyomdaipari Bt., 2010. pp. 410-411.

Valentyik Ferenc: Az Első Magyar Hadiárvaház. Dabasi Újság I. rész: 2013. február. p. 16; II. rész: 2013. március. p. 12.

Valentyik Ferenc: Száz éve nyitotta meg kapuit az Első Magyar Hadiárvaház. Honismeret, 2016/4. pp. 5-10.

Solymári Dániel – Pallós Tamás – Fajcsák Györgyi: A Kelet és a diplomácia művészete – Vay Péter püspök világmissziója. Szent István Társulat – Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2022. p. 67, 68, 123, 125, 126, 284, 285, 286.

Összeállította: Valentyik Ferenc